

6

CIVIC Education :

เน้นด้านการศึกษานอกโรงเรียน

 สุรวุฒิ ปัดไธสง

จัดทำโดย

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

โดยการสนับสนุนของ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

CIVIC Education : เน้นด้านการศึกษาออกโรงเรียน*

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

1. ความนำ

กลุ่มนักคิดทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) เป็นกลุ่มที่เห็นว่าอำนาจการปกครองนั้นไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง (ไม่ใช่ของพระราชา หรือการได้รับอาณัติจากสวรรค์) หากแต่เป็นของทุกคน และอำนาจนี้ประชาคม (ทุกคน) ได้มอบให้องค์อธิปัตย์ (Sovereignty) เป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองแทน แนวความคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อครั้งสังคมต้องการนำเอาระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนหรือผู้แทนไปแทนที่การปกครองแบบราชาธิปไตย (monarchy)

การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง ซึ่งมักออกมาในรูปการปกครองตนเองและการเลือกผู้แทน เพื่อไปเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนตน ซึ่งนั่นหมายความว่าสังคมประชาธิปไตย จะมีการกระจายอำนาจให้ประชาชนปกครองตนเอง ซึ่งเป็นหลักการทางการเมืองที่มีความเชื่อถือในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ว่าสามารถดูแลปกครองตนเองได้ สังคมประชาธิปไตยจึงมีการกระจายอำนาจเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

บุคคลอันเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยเป็นผู้ที่มีความเสมอภาค มีสิทธิและหน้าที่ และมีเสรีภาพ ในอันที่จะดำเนินชีวิตหรือมีวิถีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งสามารถดำเนินการได้ตั้งแต่ฐานะเป็นปัจเจกบุคคล และองค์กร ฉะนั้นบุคคลและองค์กรในสังคมประชาธิปไตย จึงสามารถกระทำหรือดำเนินกิจกรรมใดๆ เพื่อตนเองภายใต้กรอบแห่งสิทธิและหน้าที่ความเสมอภาค ซึ่งไม่กระทบกระเทือนต่อสิทธิของบุคคลอื่น ความมั่นคงของรัฐหรือการไม่เป็นกบฏหรือต่อต้านอำนาจรัฐนั่นเอง

การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก อันเป็นระบบการปกครองที่เกิดขึ้นแทนการปกครองระบอบราชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบที่มีอุดมการณ์แตกต่างกัน โดยระบอบแรกเห็นว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ในขณะที่ระบอบ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบที่ 1 ของโครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

หลังเห็นว่าเป็นของกษัตริย์ และหากนับเวลาพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยแล้วกินเวลานับร้อยปี ซึ่งนั่นย่อมเป็นที่แน่นอนว่าการเมืองภายใต้ระบอบการปกครองและอุดมการณ์ประชาธิปไตย ต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือแปรผันไปตามกาลเวลาทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบ

การปกครองระบอบประชาธิปไตยเน้นที่การมีส่วนร่วมทางการเมืองอันเป็นประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน และกระจายอำนาจให้ปกครองตนเองในระดับท้องถิ่น แต่ปัจจุบันการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นการเมืองการปกครองรูปแบบใหม่ที่ความเป็นผู้แทนแทนเริ่มหมดความหมายไป เพราะประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจประชาธิปไตย มีช่องทางในอันที่จะเข้าไปมีบทบาทในการเมืองการปกครองมากขึ้นตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และสภาพทางสังคม บุคคลในฐานะปัจเจกบุคคลในส่วนสังคมประชาธิปไตยปัจจุบันนอกจากมีสิทธิและหน้าที่ความเสมอภาคการได้รับการคุ้มครองสิทธิและหน้าที่ และความมีเสรีภาพแล้ว ยังต้องมีสิทธิในอันที่จะรวมกลุ่มอันเป็นองค์กรที่ไม่ใช่ส่วนของรัฐ ที่ปราศจากการแทรกแซงจากอำนาจรัฐ เป็นองค์กรที่ครอบอาณาบริเวณอำนาจของสังคม เป็นองค์กรอันเป็นที่รวมของพลังประชาชนหรือจากประชาชน

รัฐ (state) กับสังคม (society) มีความสัมพันธ์กันในเชิงอำนาจ โดยสามารถกล่าวได้ว่า หากรัฐมีอำนาจครอบงำสังคม (state society) รัฐจะมีอำนาจทางการเมือง (political power) เป็นพลังขับเคลื่อน โดยใช้กลไกของรัฐ (state apparatus) เป็นเครื่องมือครอบงำสังคม รัฐแบบนี้บุคคลอันเป็นพลเมืองและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในสังคม จะมีอำนาจทางการเมืองน้อย เป็นสังคมที่ปราศจากพลังอำนาจทางการเมือง ในทางตรงกันข้าม หากสังคมมีอำนาจเหนือรัฐ (civil society) เป็นสังคมที่บุคคลและองค์กรต่าง ๆ มีอำนาจทางการเมือง การเมืองเป็นการเมืองของพลเมืองไม่ใช้การเมืองของรัฐ

บุคคลซึ่งเป็นพลเมืองในสังคมที่ประชาชนมีอำนาจเหนือรัฐ ซึ่งก็คือประชาสังคม (civil society) นั้นต้องเป็นบุคคลที่มีความสำนึกในอุดมการณ์ประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างเข้มแข็ง สำนึกในสิทธิหน้าที่ความเสมอภาค และเสรีภาพ มีสำนึกแห่งสาธารณะ เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน เป็นบุคคลที่สามารถรวมกลุ่มเป็นองค์กร ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย และดำเนินกิจกรรมสาธารณะอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายหรือความต้องการขององค์กรหรือชุมชนได้ บุคคลในประชาสังคมต้องมีเครือข่ายการติดต่อสื่อสารเพื่อการเรียนรู้อันเป็นกระบวนการของสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning society)

ประชาสังคมเป็นสังคมที่มีความหลากหลายแตกต่างแต่ไม่แตกแยก ภาคประชาชนมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพื่อประโยชน์สุขของพลเมืองเป็นสำคัญ การเมืองไม่ใช่เป็นเรื่องของรัฐ หากแต่เป็นของพลเมือง ประชาชนมีความเป็นพลเมืองเพราะเป็นผู้มีสำนึกในอันที่จะมีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวมอย่างกระตือรือร้น และรับผิดชอบและมีคุณธรรม การที่ประชาชนจะมีความเป็นพลเมืองได้นั้นจะต้องมีสังคมแบบประชาสังคม ซึ่งเป็นสังคมที่มีกระบวนการโครงสร้างทางสังคมเป็น

กลไกในอันที่จะสามารถหล่อหลอมให้บุคคลในสังคมมีความเป็นพลเมืองได้ ซึ่งนั่นก็คือกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการหรือโครงสร้างทางสังคมนั่นเอง

กระบวนการเรียนรู้หรือการศึกษา เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากโครงสร้างและระเบียบของสังคมได้ เพราะการเรียนรู้หรือการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างและระเบียบสังคมอันมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังที่นักปรัชญาอย่าง เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell)¹ เสนอไว้ใน *Education and the Social order* ว่าการศึกษามีความเชื่อมสัมพันธ์กับสังคม (ภายใต้โครงสร้างและระเบียบสังคม) ทั้งในประเด็นการสร้างคนให้มีสติปัญญา รู้จักคิด ใช้วิจารณ์ญาณ สร้างความเป็นพลเมืองดี สร้างลัทธิชาตินิยม การศึกษากับเพศ เป็นต้น อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าการศึกษานั้นถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม ดังที่ ศาสตราจารย์เสนห์ อเมริกา กล่าวไว้ในบทคำนำของ *หนังสือ ระเบียบสังคม - ระบบศึกษา บทวิพากษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับรัฐ* ว่า “...ความเป็นจริงอีกส่วนหนึ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ก็คืออยู่ว่า การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมหนึ่ง ๆ และแต่ละระบบสังคมก็ยังประกอบด้วยโครงสร้างอำนาจและค่านิยมซึ่งเป็นตัวกำหนดโครงสร้างแนวทางและแบบแผนการจัดการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรและระบบวิธีการเรียนการสอน”²

สำหรับโครงสร้างอำนาจสังคมไทยเป็นโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์ รัฐมีอำนาจเหนือเอกชนหรือภาคประชาชน เป็นรัฐเน้นความมั่นคง กระจายอำนาจให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางสังคมน้อย โดยเฉพาะในด้านการศึกษา รัฐยึดถือว่าเป็นภารกิจที่รัฐยังต้องรวมอำนาจการจัดการไว้ที่ศูนย์กลางอำนาจรัฐ ทั้งนี้เพราะรัฐอ้างเหตุผลในด้านความมั่นคงและการผลิตกำลังคนเพื่อเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมตามอุดมการณ์ความทันสมัยแบบตะวันตก รัฐจึงเป็นผู้มีอำนาจกำหนดหลักสูตรและวิธีการจัดการศึกษาไว้แต่เพียงฝ่ายเดียว โดยที่ภาคประชาชนไม่มีส่วนร่วมด้วยเลย จนกลายเป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี อันเป็นพลเมืองที่อยู่ในสังคมแบบประชาธิปไตยอย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการศึกษาของไทยจะถูกครอบงำโดยรัฐรวมศูนย์อำนาจ โดยผ่านกลไกทางการจัดการศึกษาตามอำนาจของการเมืองของรัฐประเภทนี้อยู่มากก็ตาม แต่ในอาณานิคมทางสังคมในระดับชุมชน ชาวบ้านยังมีวิถีชีวิตที่อาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกตกทอดกันมายาวนานเป็นปัจจัยอันสำคัญในอันที่จะเกิดการเรียนรู้ระหว่าง กันจนเกิดกระบวนการสร้างเสริมให้คนกลายเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะแห่งคนในประชาสังคมได้ ซึ่งนี่คือฐานคติของการศึกษาเรื่องนี้

¹ Bertrand Russell, *Education and the Social Order*. (London : Unwin Paperbacks 1980)

² เสนห์ อเมริกา “คำนำ” ใน *ระเบียบสังคม - ระบบการศึกษา บทวิพากษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับรัฐ* เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ (เขียน) แปลโดยสุวรรณา วงศ์ไวยวรรณ สถาอาณันท์ (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์คบไฟ, 2533) หน้า 62

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

จากฐานคติของการศึกษาดังกล่าวข้างต้นผู้ศึกษาจึงต้องการเสนอว่า (1) สังคมไทยเป็นสังคมรวมศูนย์จึงยังผลให้รวมอำนาจการจัดการศึกษาและกลายเป็นอุปสรรคของการศึกษาในสังคมปัจจุบัน และไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างบุคคลสำหรับประชาสังคม (2) การศึกษาแบบ CIVIC Education อันเป็นกระบวนการทางสังคม (การศึกษานอกระบบ) ที่สามารถสร้างคนในประชาสังคม และ (3) ขบวนการทางสังคมในระดับชุมชนที่เป็นการศึกษาแบบ CIVIC Education อันเป็นขบวนการที่แตกหน่อเพื่อพร้อมจะเติบโตเป็นประชาสังคมต่อไป

3. รูปแบบรวมศูนย์ : โครงสร้างอำนาจรัฐที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

การรวมศูนย์อำนาจของรัฐมีสาเหตุมาจากระบบความสัมพันธ์โครงสร้างอำนาจโลก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของไทยด้วย ฉะนั้นในส่วนนี้ผู้เขียนจะขอกล่าวถึง โครงสร้างอำนาจโลกทางด้านเศรษฐกิจการเมือง การรวมศูนย์ของรัฐไทย และผลกระทบอันเป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาเพื่อพลเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ต้องการหาคำตอบเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในสังคมสมัยใหม่

3.1 ทฤษฎีนิยมและเทคโนโลยีผูกขาด

พ.ศ.2398 ประเทศไทยได้เปิดประเทศทำการค้ากับตะวันตก อันถือได้ว่าไทย เข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก ซึ่งเป็นระบบที่สร้างความสัมพันธ์ทางการค้าและอุตสาหกรรมที่ส่งผลให้ไทยเสียเปรียบทางการค้าและอุตสาหกรรมกับประเทศมหาอำนาจเพราะทรัพยากรธรรมชาติและรายได้ของไทยตกเป็นของต่างชาติตามสัญญาอันไม่เท่าเทียมกันที่ประเทศมหาอำนาจบีบบังคับให้ทำ ซึ่งเป็นผลจากอิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศ

อำนาจทางการเมืองระหว่างประเทศของประเทศมหาอำนาจตะวันตกเกิดจากการมีกำลังทหาร อาวุธ และยุทธวิธีทางการทูตที่เหนือกว่า ทำให้ประเทศมหาอำนาจสามารถยึดครองดินแดนเมืองขึ้นและมีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองเหนือกว่าประเทศด้อยหรือประเทศเล็ก ๆ อย่างไทยเรา

ท่ามกลางการถาโถมของพลังอำนาจการล่าเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตกนี้ ประเทศไทยก็ดำเนินการปรับตัวทั้งโดยการยอมเสียอำนาจและผลประโยชน์ของประเทศบางส่วนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับเอกราช ตามหลักการเสียส่วนน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้ และได้ผลจริงตามที่ผู้นำไทยได้ใช้หลักนี้ กล่าวคือไทยสามารถรอดจากการเป็นเมืองขึ้น และอยู่ในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมของโครงสร้างระบบโลกได้

การปรับตัวเพื่ออยู่ภายใต้โครงสร้างอุตสาหกรรมโลกเห็นได้ชัดจากครึ่งเมื่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงดำเนินการปฏิรูปประเทศให้มีความทันสมัย โดยเริ่มจากการปฏิรูปการปกครองที่นำเอาระบบราชการแบบตะวันตกมาใช้แทนแบบเดิม และทรงวางโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ทรงให้มีการรถไฟ การไปรษณีย์โทรเลข การประปา การโทรศัพท์ เป็นต้น

การปรับตัวทางการเมืองเป็นการสร้างรัฐชาติ (Nation - State) เพื่อบูรณาการให้คนไทยมีความรู้สึกเป็นชนชาติเดียวกันมาก และชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งการปรับตัวนี้เป็นการสร้างอำนาจศูนย์กลางแห่งรัฐให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น โดยดำเนินการด้วยกุศโลบายทางการเมืองการปกครองและการศึกษาเป็นสำคัญ

ทางการเมืองการปกครองนั้นกระทำสองระดับ ระดับแรกเป็นการเมืองระหว่างประเทศ ผู้นำสยามโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงดำเนินนโยบายทางการทูต โดยการตั้งเอามหาอำนาจตะวันตกบางประเทศมาเป็นมิตรเพื่อเป็นการถ่วงดุลย์อำนาจ ระดับที่สองเป็นการรวมศูนย์อำนาจในประเทศอันเป็นการรวมศูนย์อำนาจไว้ในพระราชสำนักโดยการลดทอนอำนาจขุนนาง ซึ่งทรงอิทธิพลสืบทอดยาวนานนับศตวรรษมาด้วยวิธีการสร้างระบบราชการแบบตะวันตกมาแทนดังกล่าวแล้ว ซึ่งทรงดำเนินการโดยส่งพระบรมวงศานุวงศ์ไปรับการศึกษาจากตะวันตกแล้วกลับมาเป็นกำลังสำคัญในระบบราชการแบบใหม่ วิธีการนี้ได้ผลเป็นอย่างมาก เพราะอำนาจรัฐตกอยู่ในมือพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์

การรวมศูนย์อำนาจนอกจากจะใช้วิธีการทางการเมืองการปกครองดังกล่าวแล้ว ยังใช้การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญและแยบยล โดยการอ้างความชอบธรรมที่รัฐตั้งเอาการศึกษามาจัดการเอง ด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการให้คนไทยอ่านและเขียนภาษาไทย ซึ่งเหตุผลนี้มีความมุ่งหมายซ่อนอยู่เบื้องหลังคือ คนที่พูดและเขียนภาษาเดียวกันก็คือชนชาติเดียวกันนั่นเอง เป็นการสร้างความรู้สึกของคนในชาติให้เป็นชนชาติเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการทางการศึกษา และเจตนาครั้งนี้มีความชัดเจนมากขึ้นเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ที่ทรงออกพระราชบัญญัติการประถมศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกอันเป็นการจัดการศึกษาให้คนไทยได้เล่าเรียนในระดับการศึกษาพื้นฐานเป็นครั้งแรก

นั่นเป็นการปรับตัวต่อสู้และอยู่รอดท่ามกลางอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคม ครั้นเมื่อสงครามโลกได้อุบัติขึ้นและสิ้นสุดลงไปทำให้โครงสร้างอำนาจโลกเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือประเทศอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นผู้ชนะสงครามและอาศัยประโยชน์จากการเป็นผู้นำสงครามนี้เป็นเงื่อนไขระดมทรัพยากรเพื่อสร้างความเป็น มหาอำนาจทุนนิยมผูกขาด และครอบงำประเทศด้อยพัฒนาและผู้แพ้สงคราม

ประเทศไทยแม้ว่าได้ชื่อว่าไม่เป็นผู้แพ้สงครามแต่ก็บอบช้ำจากภาวะเศรษฐกิจ ถดถอยทั่วโลกเช่นกัน การฟื้นฟูประเทศหลังสงครามโลกของไทยคือการสร้างความเป็นสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งยึดเอาประเทศอุตสาหกรรมเป็นแบบอย่าง ดังเห็นอย่างชัดเจนเมื่อยุคสมัย

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอันเป็นเป้าหมายของการสร้างสังคมไทยให้มีความทันสมัยดุจสังคมตะวันตก

รัฐไทยในยุคสมัยนั้นนอกจากอ้างการพัฒนาเพื่อความทันสมัย (modernization) อันเป็นวาทกรรม (discourse) ที่สามารถครอบงำ (hegemony) เพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจรัฐเพื่อดำเนินการพัฒนาดังกล่าวแล้ว ยังอ้างการต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อการรวมศูนย์อำนาจไว้ในส่วนกลาง กลุ่มข้าราชการและนายทุนอุตสาหกรรมมักอ้าง ความมั่นคงปลอดภัยแห่งชาติ รวมอำนาจทางการเมืองการปกครองไว้ในกลุ่มของตนเสมอ ไม่กระจายอำนาจให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองแต่ประการใด

สังคมไทยกลายเป็นสังคมแบบรัฐทุนนิยมผูกขาด เพราะมีการเร่งพัฒนา โครงการลงทุนอย่างขนานใหญ่ ซึ่งเป็นทุนจากต่างประเทศทั้งในแง่เงินทุน เครื่องจักร และเทคโนโลยี อันเป็นสภาพการพัฒนาแบบพึ่งพาทุนนิยมจากต่างประเทศ ภายใต้โครงสร้างการพัฒนาแบบพึ่งพา (dependency) นี้ ส่งผลให้เกิดสภาพการด้อยพัฒนา คือเกิดการพัฒนาความด้อยพัฒนา (development underdevelopment) ขึ้น ซึ่งเป็นภาวะของความสัมพันธ์เชิงเสียเปรียบ เพราะเป็นความสัมพันธ์ที่สร้างกลไกการดูดกลืนกำไรและมูลค่าส่วนเกินจากประเทศด้อย หรือประเทศรอบข้าง (periphery) ไปสู่ประเทศกลาง (center) หรือประเทศเมืองแม่ ซึ่งส่งผลให้เมืองแม่ร่ำรวยและสร้างความยากจนให้ประเทศบริวารหรือประเทศรอบข้างด้อยพัฒนาลงไปทุกขณะ

3.2 ผลกระทบอันเป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การจัดการศึกษาภายในรัฐได้มีการกล่าวไว้นานแล้วตั้งแต่สมัยกรีก เช่น เพลโต เห็นว่าการศึกษาควรสร้างคนให้เป็นทั้งคนดีและพลเมืองดีในขณะเดียวกัน ซึ่งนั่นเป็นเป้าหมายของการศึกษาของรัฐในอุดมศึกษาหรือรัฐที่ดีในทัศนะของเพลโต แต่รัฐไทยเป็นรัฐรวมศูนย์อำนาจดังกล่าวแล้ว โครงสร้างบทบาทในรัฐและสังคมของรัฐแบบนี้จึงมีเป้าหมายอยู่ที่การครอบงำคนในสังคมเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของรัฐ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคนในสังคมด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม

เดิมทีการศึกษาของไทยอยู่ทั้งในวัดและราชสำนัก ก่อนการรวมศูนย์อำนาจ สมัยรัชกาลที่ 5 เราเห็นชัดเจนว่าการศึกษาของชาวบ้านอยู่ที่วัด คือพระเป็นผู้สอนหนังสือให้ชาวบ้าน ในรูปของการบวชเรียน เพื่อรู้หลักคำสอนทางศาสนา เพื่อจะได้เป็นคนดีและหากใครแตกฉานก็จะได้อสอนผู้อื่นอีกต่อไป เป็นการศึกษาเพื่อสร้างคนดีของสังคม สำหรับการศึกษาในราชสำนักเป็นการศึกษาอบรมผู้ที่ไปเป็นขุนนางและข้าราชการบริหาร เพื่อรับราชการในราชสำนักเป็นสำคัญ

ครั้งเมื่อรัฐรวมศูนย์อำนาจเพื่อสร้างรัฐ-ชาติ ดังกล่าวแล้ว รัฐได้รวมอำนาจการจัดการศึกษามาไว้ในมือ เพื่อสร้างคนให้รู้สึกความเป็นชาติให้เข้มข้นอันเป็นหนทางต่อสู้ กับลัทธิล่าอาณานิคมทางหนึ่ง การจัดการศึกษาแบบนี้จึงแต่จะสร้างคนให้เป็นคนของรัฐเท่านั้น

ในช่วงเวลาการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อนำไปสู่ความทันสมัย การจัดการศึกษามุ่งไปสู่การผลิตกำลังคนเพื่อป้อนระบบอุตสาหกรรมและราชการเป็นส่วนใหญ่ ระบบการศึกษาขาดการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นคนดี พลเมืองดี เป็นผู้มีสติปัญญา รู้คิด รู้ทำ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงสังคมและโลก สิ่งที่ระบบการศึกษาทำคือเน้นการอ่านออกเขียนได้ แต่ก็ไม่ได้ผลเพราะระบบการศึกษาไทยด้อยประสิทธิภาพดังเห็นได้จากผู้จบการศึกษาภาคบังคับมาไม่นานก็ลืมหนังสือแล้ว และขาดการปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน ดังเห็นได้จากคนไทยอ่านหนังสือน้อยมาก นั่นคือความล้มเหลวของระบบการศึกษาไทยที่จะพัฒนาคนให้เป็นคนฉลาด

การจัดการศึกษาระดับสูงขึ้นมาเป็นการจัดเพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษาสามารถประกอบอาชีพได้เท่านั้น เพราะหลักสูตรการศึกษาเน้นที่แขนงอาชีพและการวัดผลก็เน้นที่สัมฤทธิ์ผลการศึกษาเท่านั้น

การจัดการศึกษาของไทยทั้งระดับพื้นฐานและอุดมศึกษาหรืออาชีพยังขาดความเชื่อมโยงกับสังคมวัฒนธรรมและการเมืองมาก ดังเห็นจากตัวหลักสูตรขาดการสร้างความรู้ อุดมการณ์ ค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมแบบประชาธิปไตยอยู่มาก ถึงแม้จะมี ก็มีบรรจุเฉพาะในวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติจริงหาได้มีวิชาใดสอนสาระดังกล่าวไม่ และที่สำคัญคือหลักสูตรตัดขาดออกจากชุมชนอันเป็นสังคมที่ใกล้ชิดเป็นวิถีชีวิตของนักเรียนโดยสิ้นเชิง

อันที่จริงแล้วการศึกษาคือกระบวนการผลิตซ้ำประการหนึ่ง เพื่อตอกย้ำในสิ่งที่รัฐต้องการ ซึ่งอันนี้ชัดเจนว่ารัฐผลิตซ้ำในแง่ความเฉยเมยทางการเมืองผลิตซ้ำการยอมจำนนต่ออำนาจรัฐและการเป็นไพร่ฟ้าข้าราษฎร

ที่กล่าวมาแล้วเป็นการกล่าวถึงเป้าหมายการจัดการศึกษาของรัฐว่าจัดเพื่อผลิตกำลังคนเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมและราชการอันเป็นเหตุผลของรัฐที่นำมาอ้างเพื่อดำเนินการดังกล่าว ซึ่งถือว่าการจัดการศึกษาที่มีเป้าหมายอันคับแคบเพราะละเลยการสร้างความเป็นพลเมือง คนดี มีปัญญา และไม่สอดคล้องกับสังคมหรือชุมชนไทย ซึ่งมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไปตามภูมิภาคต่าง ๆ

การจัดการศึกษาของรัฐไทยแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ในส่วนกลางกลายเป็นอุปสรรคต่อการสร้างพลเมืองให้มีคุณลักษณะแห่งการมีสำนึกของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในสังคมระบอบประชาธิปไตย อันเป็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างอำนาจรัฐกับชุมชนอันเป็นรากฐานของชาวบ้านแท้จริงไปในทางที่ชุมชนถูกรวบงำเพราะเป็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างแบบแนวดิ่ง กล่าวคือรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายทิศทางแนวทางรูปแบบทางการศึกษาแต่เพียงฝ่ายเดียว ชาวบ้านหรือ

ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาดังกล่าวแต่ประการใด รัฐรวมศูนย์อำนาจการจัดการศึกษาไว้กับรัฐบาลกลางทั้งหมด องค์กรปกครองท้องถิ่นแม้จะมีอำนาจอยู่บ้างแต่ก็ไม่มีอิสระเพราะหลักสูตรถูกกำหนดและควบคุม โดยอ้างว่าต้องตรวจสอบมาตรฐานโดยรัฐ และยังเป็นชุมชนแล้วไม่มีโอกาสมีส่วนในการจัดการศึกษาเลย ฉะนั้นจึงทำให้การจัดการศึกษาขาดความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทำให้ไม่ตอบสนองและรับใช้ชุมชน ดังเห็นได้จากผู้ที่ผ่านระบบการศึกษาแล้วจะกลับมาดำรงชีวิตในชุมชนน้อยมาก เพราะเขาเหล่านี้ไปใช้ชีวิตอยู่ในเมือง ระบบอุตสาหกรรม และระบบราชการ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาที่ทำลายชุมชนเพราะผลักดันให้ลูกหลานของคนในชุมชนหนีออกจากชุมชน

ผลกระทบจากโครงสร้างรวมศูนย์อำนาจของรัฐที่มีต่อชุมชนคือการทำลายการเรียนรู้ในชุมชน เพราะ (1) โครงสร้างทางเศรษฐกิจรวมศูนย์แบบทุนนิยมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนหรือรัฐกับชาวบ้าน เป็นความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบแบบเสียเปรียบ กล่าวคือ นายทุนเป็นฝ่ายครองจำและเอาเปรียบโดยการสร้างกลไกราคา กลไกกำไร กลไกมูลค่าส่วนเกินขึ้นมาครอบงำและเอาเปรียบชาวบ้าน จนทุกอย่างขึ้นอยู่กับอำนาจนายทุน ซึ่งความสัมพันธ์ในส่วนนี้มีส่วนกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านให้เป็นไปตามลักษณะนี้ด้วย ดังนั้นจึงเป็นการทำลายกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เพราะระบบทุนนิยมทำลายและครอบงำความอุปถัมภ์ ความเป็นระบบเครือญาติ ซึ่งเกิดจากการแข่งขันกันอย่างรุนแรงตามระบบทุนนิยม และนำไปสู่ความขัดแย้งในที่สุด ปรากฏการณ์นี้คือการทำลายความรักใคร่ ความสามัคคี ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ การติดต่อไปมาหาสู่กันตามระบบอุปถัมภ์ และเครือญาติในและระหว่างชุมชน อันเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน (2) ผลกระทบอันเนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นแบบแนวตั้งที่มีต่อการจัดการศึกษาอีกประการหนึ่งซึ่งเกิดจากการขาดมีส่วนร่วมของชุมชน คือการทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนเพราะว่าเนื้อหาของหลักสูตรกระบวนการเรียนการสอนที่รัฐกำหนดออกมาในรูปแบบตะวันตกซึ่งระบบการศึกษาที่จัดโดยคนไทยที่ไปรับเรียนมาจากตะวันตกและมุ่งหวังผลิตกำลังคนให้ไปรับใช้ระบบอุตสาหกรรมดังกล่าวมาแล้วนั้น ขาดการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับชุมชน หรือรากฐานเดิมของไทย การศึกษาแนวนี้จึงแต่จะสร้างความอ่อนแอให้กับสังคมซึ่งผิดจากการศึกษาแบบเดิมซึ่งชุมชนเป็นผู้จัดอันได้แก่ วัด และการศึกษาเรียนรู้ของผู้คนในชุมชนไม่ว่าจะศึกษาถ่ายทอดประเพณี วัฒนธรรม การรักษาโรค คุณธรรม จรรยาอาชีพ ซึ่งเกิดขึ้นในชุมชนไทยมาแต่ดั้งเดิม และมีการเรียนรู้อย่างสอดคล้องกับชีวิตจริง เป็นการศึกษาที่ไม่แยกออกจากชีวิตในชุมชน เป็นการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นสุข ทั้งเนื้อหาและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ไม่ได้แยกออกจากชุมชน เป็นการเรียนรู้โดยคนในชุมชนและเพื่อคนในชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างค่านิยม จริยธรรม คุณธรรม อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของการสร้างความเป็นคนชุมชน ซึ่งเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชน ทั้งนี้เพราะกระบวนการนี้เป็นการศึกษาถ่ายทอดและต่อยอดคุณค่าดังกล่าวเพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

จะเห็นได้ว่ากระบวนการการศึกษาของประชาชนอันเป็นการจัดการศึกษาที่ประชาชนมีส่วนในการกำหนดหรือจัดการศึกษาเองนั้นถูกทำลายไปโดยโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมและการเมืองของไทย อันเป็นโครงสร้างของรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง โครงสร้างอำนาจรัฐแบบนี้ได้ครอบงำชุมชนไทยในแง่ของการจัดการศึกษา โดยรัฐเป็นผู้กำหนดและจัดการศึกษาเองแทบทั้งหมด และที่สำคัญคือรัฐไม่ได้จัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย เพราะรัฐไทยเป็นรัฐเผด็จการรวมศูนย์อำนาจนั่นเอง ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อการทำลายการศึกษาทั้งในระดับชาติและชุมชน

3.3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันนำไปสู่การหาคำตอบทางการเมืองการปกครองในรูปแบบใหม่

การต่อสู้อำนาจทางการเมืองระหว่างกษัตริย์กับสามัญชนมีมานานและฝ่ายหลังเป็นฝ่ายชนะเมื่อครั้งนักคิดกลุ่มสัญญาประชาคม (Social Contract) ได้พยายามเสนอรูปแบบการเมืองการปกครองที่ชี้ว่าเจ้าของอำนาจแท้จริงคือประชาชนอันเป็นสามัญชนส่วนใหญ่ นั่นเอง ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นจริง ในรูปสังคมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันเป็นระบอบการปกครองที่เชื่อว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ดังนั้นผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจแทนปวงชนต้องได้รับการยินยอมจากปวงชนโดยการได้รับเลือกตั้ง ให้เป็นตัวแทน ฉะนั้นจึงเรียกว่าเป็นการเมืองแบบผู้แทน (representative politics) การเมืองแบบนี้ได้พัฒนาการหรือเปลี่ยนแปลงออกไปหลายรูปแบบตามสภาพสังคมความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคม ซึ่งปัจจุบันเราจะเห็นได้ว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยหากพิจารณาตามความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจโดยเฉพาะอำนาจบริหารและนิติบัญญัติแล้วมีอยู่สามรูปแบบใหญ่ ๆ คือ แบบรัฐสภา เช่น อังกฤษ และไทย เป็นต้น แบบประธานาธิบดี เช่น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น และแบบกึ่งประธานาธิบดี (Semi Presidential) อันเป็นระบบที่มีทั้งประธานาธิบดีและนายกรัฐมนตรี เช่น ประเทศฝรั่งเศส และเกาหลีใต้ เป็นต้น

การเมืองการปกครองแบบตัวแทนมีการใช้อำนาจแทนประชาชนดังกล่าวยังเป็นแนวความคิดที่ใช้กันมานานนับเป็นร้อยปี ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่ประการใด สิ่งที่เปลี่ยนเห็นจะเป็นเฉพาะการสร้างองค์การเพื่อใช้อำนาจอธิปไตยให้มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะองค์การการตรวจสอบการใช้อำนาจ เช่น ผู้ตรวจการรัฐสภา ศาลตุลาการรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง คณะกรรมการการเลือกตั้งแห่งชาติ คณะกรรมการปราบปรามและประพฤติมิชอบในวงราชการแห่งชาติ ซึ่งเป็นพัฒนาการด้านการสร้างกลไกใหม่ ภายใต้กรอบความคิดการเมืองแบบผู้แทนอันเป็นแบบเดิมเท่านั้น

แนวความคิดการเมืองแบบผู้แทนเป็นรูปแบบการเมืองที่ถูกจำกัดโดยจำนวนประชาชนกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองอันเป็นการร่วมในการใช้อำนาจอธิปไตยโดยตรง ซึ่งทำไม่ได้ในกรณีประชาชนมีจำนวนมากมายมหาศาล ประกอบกับความเป็นการเมืองของพลเมือง อันเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมยังไม่เกิดเต็มที่ ความเป็นชนชั้นของคนในสังคมยังปรากฏอยู่

เด่นชัด สังคมยังมีการครอบงำกันอยู่ ดังปรากฏออกมาในรูปสังคมเกษตรกรรม (คลื่นลูกที่ 1) สังคมอุตสาหกรรม (คลื่นลูกที่ 2) และปัจจุบันเป็นสังคมแห่งข่าวสาร (คลื่นลูกที่ 3) แล้ว อันเป็นสังคมที่คนมีความหลากหลาย (แปลกหน้า) มีกลุ่มต่าง ๆ มากมายหลายชนิดตั้งแต่ทุติยภูมิ ปฐมภูมิ กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มการเมือง และกลุ่มเผ่าพันธุ์ เป็นต้น สังคมข่าวสารมีโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ คนสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วเพราะข้อมูลข่าวสารเคลื่อนไหวอย่างไร้ข้อจำกัด คนรวมกลุ่มกันได้ง่าย และหลายช่องทางนั้น หมายความว่าคนมีโอกาสในอันที่จะใช้อำนาจอธิปไตยโดยตรงมากขึ้น ฉะนั้นความจำเป็นในการใช้การเมืองแบบผู้แทนจึงน่าจะน้อยลงไป

และการที่จะให้คนในสังคมยุคใหม่ใช้อำนาจทางการเมืองของตนเองโดยตรงได้มากขึ้นนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างหรือพัฒนาคนให้มีความสามารถในการอันที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้ต้องเป็นผู้มีค่านิยม ความรู้ คุณธรรม อุดมการณ์ทางการเมือง อันสอดคล้องกับสภาพสังคมซึ่งเป็นสังคมประชาธิปไตยที่กระจายอำนาจมาสู่ประชาชนมากยิ่งขึ้น นั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้อันเกิดจากสังคม คือมีความสัมพันธ์กันในสังคมนั้นเอง

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเพื่อให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองเพื่อร่วมกิจกรรมทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพนี้ คือกระบวนการสร้างพลเมืองอันถือเป็นการ ศึกษาแบบ CIVIC Education นั่นเอง

บุคคลในสังคมสมัยใหม่เรียนรู้พร้อมกับคนอื่นอันหลากหลาย เพื่อร่วมตัดสินใจในกระบวนการทางการเมือง มีความสมัครใจในอันที่จะรวมกลุ่มเรียนรู้ที่จะไม่เชื่อฟังอำนาจรัฐ (แต่ไม่เป็นกบฏ) หากรัฐแทรกแซงหรือไม่เคารพสิทธิส่วนบุคคลหรือชุมชน

การเมืองในสังคมสมัยใหม่เป็นการเมืองที่ตั้งบนพื้นฐานของความหลากหลายทางวัฒนธรรม จะไม่มีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางอีกต่อไปหากแต่กระจายไปทั่วทุกส่วนของสังคม ประชาชนสามารถเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ง่าย และอิสระมากขึ้น การเมืองไม่ใช่เรื่องของความขัดแย้งแตกแยก แต่เป็นเรื่องของความหลากหลายแตกต่างแต่มีความสมานฉันท์และเป็นการเมืองของพลเมือง

4. CIVIC Education : การศึกษาของประชาชนในประชาสังคม

ประชาชนในประชาสังคมเป็นผู้ซึ่งมีบุคลิกภาพและพฤติกรรมแบบมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมนี้ประชาชนจะเป็นผู้มีอิทธิพลต่อกิจกรรมสาธารณะ เช่น หากเป็นการตัดสินใจในกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะ ประชาชนของประชาสังคมต้องเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจ กำหนดนโยบายดังกล่าว ไม่ใช่เป็นการร่วมที่ไม่มีอำนาจเหนือหรือต่อรองใดๆ

การที่บุคคลอันเป็นประชาชนในประชาสังคมดังกล่าวนี้ต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติพื้นฐานคือ มีความรู้เกี่ยวกับการเมือง สังคม มีค่านิยมในระบอบการเมืองการปกครองมีอุดมการณ์มีความผูกพันกับระบอบการปกครอง มีสำนึกในสิทธิและหน้าที่ และยึดเสรีภาพเป็นอุดมการณ์

กระบวนการทางสังคมที่สำคัญอันเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นกระบวนการที่สามารถสร้างความ เป็นประชาชนในประชาสังคมได้นั้นคือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (citizenship) ซึ่งได้แก่ CIVIC Education อันเป็นกระบวนการปลูกฝังหรือ สร้างบุคคลให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในประชาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประชาสังคม เป็นสังคมที่การเมืองมีความเข้มแข็งปกครองตนเองได้ มีองค์กรปกครองตนเองและกลุ่ม หรือสมาคมต่าง ๆ ที่ประชาชนรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์และความผาสุกของส่วนรวม ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมต้องมีการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองให้สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองและสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

เป้าหมายของการศึกษาในประชาสังคม คือการทำให้บุคคลมีเหตุมีผลมีความ สามารถหรือฉลาดในอันที่จะเลือกกระทำกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม บุคคลดังกล่าวนี้เป็นผู้ที่สามารถเห็นว่าผลที่ตามมาของการกระทำนั้นเป็นอย่างไร ส่งผลดีหรือเสียอะไรบ้าง ซึ่งนั่นคือการมีเป้าหมายเพื่อสร้างบุคคลให้ตระหนักถึงทางเลือกแห่งการกระทำอันเป็นกระบวนการใช้เหตุผลของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อการมีประสบการณ์ที่สมเหตุสมผล ของสังคมที่มีกลุ่มชนหรือองค์การที่เข้มแข็งอันหลากหลาย

กลุ่มคนในประชาสังคมมีวิถีชีวิตด้วยการปกครองตนเอง (self government) อันเป็นการมีชีวิตที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งขององค์กรประชาชน ซึ่งเป็นองค์กรที่ประชาชน มีส่วนร่วมในการปกครอง และประชาชนในสังคมดังกล่าวต้องเป็นผู้มีสำนึกแห่งสาธารณะ มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

การศึกษาสำหรับการสร้างความเป็นพลเมืองในประชาสังคม เป็นการศึกษาที่จะทำให้ประชาชนมีความผูกพันยึดมั่นกับการสร้างชาติและผลประโยชน์ส่วนรวมของสังคม รักษาสิทธิ เสรีภาพ ยึดหลักสันติธรรม ทำตามหน้าที่ มีความรับผิดชอบ มีคุณธรรม ผลของการให้การศึกษาเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับการเมืองการปกครอง ร่วมกิจกรรมสาธารณะอันเป็นการสร้างพันธกิจของพลเมือง CIVIC Education ให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการทำให้ประชาชนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความผูกพันในระบอบปกครอง

การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในประชาสังคมอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ต้องเป็น การศึกษาที่เกิดขึ้นในสังคมแห่งการเรียนรู้อันเป็นสังคมที่มีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย และกว้างขวาง ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีการปฏิบัติร่วมกัน (Interaction learning through action) เป็นกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ไม่ใช่การศึกษาที่แยกออกจากสังคมแต่เป็นการศึกษาหรือเรียนรู้ตลอดชีพที่ดำรงอยู่ในสังคม

CIVIC EDUCATION เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Citizenship) ในประชาสังคม เป็นการเตรียมบุคคลเข้าสู่การมีชีวิตอย่างสมบูรณ์ในประชาสังคมการศึกษาแบบนี้เป็นการศึกษาเพื่อประชาชนจะได้มีความรู้เกี่ยวกับสิทธิของพลเมือง (Civil right) หน้าที่ของพลเมือง (Civil duty) ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (responsible citizenship) มีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

บุคคลที่จะมีคุณลักษณะแห่งความเป็นพลเมืองในประชาสังคมนั้นต้องเป็นผู้ 1) มีความรู้ (Knowledge) เกี่ยวกับสถาบันทางการเมือง ระบอบการเมือง อุดมการณ์ทางการเมืองและสังคม องค์การทางการเมือง ระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม 2) ค่านิยมและคุณธรรม (value and virtue) และ 3) การมีส่วนร่วม

ความรู้ คือ การรับรู้เกี่ยวกับอุดมการณ์ ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรม เหตุการณ์ และสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและภูมิอากาศ ความรู้นี้มีประโยชน์ในอันที่จะเป็นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่จะมีชีวิตความเป็นพลเมืองในประชาสังคม (Civil life)

ความรู้เพื่อให้บุคคลมีความเป็นพลเมืองต้องสร้างหรือเรียนรู้ทั้งจากในโรงเรียน หรือการศึกษาในระบบและนอกโรงเรียนหรือการศึกษานอกระบบ การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนเป็นการให้การศึกษาพื้นฐานของบุคคลในวัยแรก ๆ ของชีวิต ซึ่งมีการกำหนดหลักสูตรเพื่อพัฒนาบุคคลให้เรียนรู้ในสาระอันสอดคล้องกับความสามารถ ซึ่งเป็นไปตามวัย หลักสูตรการเรียนการสอนจะมีเนื้อหาที่สะท้อนความรู้ด้านต่าง ๆ ดังกล่าว ซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมแบบประชาสังคมอย่างดีและมีความสุข และนอกจากการศึกษาในระบบแล้ว การศึกษานอกระบบอันเป็นกระบวนการของสังคม ซึ่งดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของบุคคลตลอดเวลา หรือตลอดไปนั้นก็ล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้เกิดความรู้ ความเข้าใจดังกล่าวได้ และเพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งอย่างแท้จริงให้กับประชาสังคม ก็มีองค์กรทางสังคมเพื่อทำหน้าที่ให้ความรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประชาชน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่พัวพันอยู่ในสถาบันการศึกษาหรือการศึกษาในระบบแล้ว เช่น ในสหรัฐอเมริกา มีศูนย์ทางการศึกษามีชื่อว่า Center for Civic Education เป็นองค์กรที่ช่วยกันให้ความรู้หรือการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาชนให้มีความเป็นพลเมือง อันเป็นองค์กรที่มีบุคคลหลายฝ่ายมารวมตัวกัน ซึ่งได้แก่ อาจารย์ ข้าราชการ และนักการศาสนา มาช่วยกันบริการให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป องค์กรนี้เป็นองค์กรของภาคเอกชน ที่มารวมตัวกันโดยความสมัครใจหรือทำแบบอาสาสมัคร รายวิชาที่บริการให้ความรู้แก่ประชาชน ได้แก่ 1) การเมืองการปกครอง โดยให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของการเมืองการปกครองรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ ตลอดจนการสะท้อนให้เห็นความจำเป็นของการเมืองการปกครอง 2) หลักการพื้นฐานของรัฐธรรมนูญอเมริกา 3) หน้าที่ของรัฐบาล 4) หลักการและคุณค่าของประชาธิปไตย อันเป็นระบอบการปกครองของอเมริกา 5) ความสัมพันธ์ของสหรัฐอเมริกากับต่างประเทศ และ 6) บทบาทหรือหน้าที่ของพลเมือง

หากกล่าวเฉพาะสังคมประชาธิปไตย ความรู้ที่พลเมืองต้องเรียนรู้คือ คุณค่า อุดมการณ์ หลักการ และการปฏิบัติในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย อันได้แก่ สิทธิหน้าที่ของตนเอง และผู้อื่น ความเท่าเทียมกัน การสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างปรองดอง สงบและสันติ การเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ การปกครองที่ถือหลักการตัดสินใจของคนส่วนใหญ่และเคารพต่อเสียงส่วนน้อย การปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลักการปกครองที่รัฐบาลและรัฐสภามาจากการเลือกตั้งของประชาชน การปกครองที่รัฐบาลมีอำนาจจำกัด รัฐบาลใช้อำนาจในกรณีจำเป็นหรือเกิดความเสียหายต่อส่วนรวมเท่านั้น สิทธิส่วนบุคคลและชุมชนและกลุ่มได้รับการคุ้มครอง อำนาจอธิปไตยจะถูกละเมิดไม่ได้ ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองทุกระดับ

ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าการศึกษาเพื่อสร้างประชาชนให้มีความเป็นพลเมืองของประชาสังคมนั้นต้องให้การศึกษาเรียนรู้ ทั้งจากการศึกษาในระบบและนอกระบบ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมอุดมการณ์ ค่านิยม หลักการของระบอบการเมือง การปกครอง สถาบันหรือองค์กรทางการเมือง และสังคม สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ คุณธรรมของพลเมือง (Civic virtue) การยึดประโยชน์ส่วนรวม ความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน สภาพสังคมและเศรษฐกิจการเมือง ทั้งในและระหว่างประเทศ

ค่านิยม (Value) เป็นการให้คุณค่าเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง (Civil value) อันได้แก่ คุณค่าของความมีเสรีภาพ ซึ่งเป็นสิ่งหวงแหน บุคคลต้องมีเสรีภาพตามสิทธิของความเป็นพลเมืองจะถูกละเมิดไม่ได้ การเคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น การยกย่องนับถือศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ประชาชนในประชาสังคมต้องมีความนิยมในระบอบการปกครอง ยึดมั่นในอุดมการณ์ของชาติเป็นสำคัญ เห็นประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่าส่วนตน

คุณธรรม (Virtue) เป็นคุณธรรมของพลเมือง (Civic Virtue) อันเป็นความดีงามซึ่งถือเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของความเป็นพลเมือง อันได้แก่ การมีวินัยในตนเอง (self discipline) ความกล้าหาญทางจริยธรรม (Moral Courage) ความเป็นอยู่หรือมีชีวิตอยู่อย่างเป็นพลเมืองอันเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้นและปกป้องรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม ไม่ยอมให้อำนาจรัฐช่วยเหลือจากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว กล้าที่จะต่อต้านอำนาจรัฐหรือไม่เชื่อฟังรัฐหากเห็นว่ารัฐละเมิดสิทธิของประชาชน เป็นบุคคลผู้มีน้ำใจเมตตาสงสาร ไม่ทอดทิ้ง ยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก มีจิตใจสาธารณะ (Public mind) มีความอดทนในความแตกต่างและหลีกเลี่ยงความแตกแยก มีความผูกพันและยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตย

คุณธรรมของพลเมืองเป็นรากฐานสำคัญในอันที่จะทำให้ประชาชนมีพฤติกรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเหมาะสมและถูกต้อง ดังนั้นการสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับพลเมืองจึงเป็นการสร้างความโน้มเอียง (Disposition) และความผูกพันของบุคคล (Commitment) อันเป็นลักษณะทางจิตของบุคคลที่สะท้อนหรือชี้ให้เห็นทัศนคติความเชื่อ ค่านิยม ซึ่งเป็นพื้นฐานของ

พฤติกรรมไปในแนวทางประชาธิปไตย อันเป็นระบอบการปกครองที่คนในสังคมเห็นว่ามีคุณค่าร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของพลเมือง (Civil Participation) เป็นพฤติกรรมของพลเมือง ในอันที่จะแสดงออกเพื่อมีอิทธิพลต่อการเมือง สังคม เช่น การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การปฏิบัติงานของราชการอันมีผลกระทบต่อส่วนรวม การมีความสามารถ (Capacity) ของบุคคลในอันที่จะเข้าไปดำเนินหรือร่วมกิจกรรมสาธารณะและการมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ในแง่ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนี้เกี่ยวข้องกับอย่างมากกับวัฒนธรรมทางการเมือง กล่าวคือหากพลเมืองอยู่ในสังคมที่มีวัฒนธรรมที่เอื้อหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมสูงแล้ว สังคมเองจะกลายเป็นตัวการหล่อหลอมให้คนในสังคมมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม อันเป็นวัฒนธรรมของพลเมือง (Civil Culture) ในทางตรงกันข้ามหากสังคมใดเป็นสังคมปิด หรือเผด็จการผูกขาดอำนาจไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม สังคมนั้นก็จะหล่อหลอมให้ประชาชนเป็นคนไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองและซึ่งจะส่งผลให้คนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (Subject Culture) หรือแบบคับแคบ (Parochial Culture)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองในประชาสังคมมีหลายระดับ เริ่มตั้งแต่ระดับต่ำสุด ได้แก่ ความสนใจติดตามศึกษาหรืออ่าน ฟัง ข่าวสารทางการเมือง การร่วมอภิปรายประเด็นทางการเมือง การช่วยรณรงค์ทางการเมือง การช่วยเหลือการหาเสียง การร่วมกิจกรรมทางการเมือง การผลักดันนโยบายหรือการตัดสินใจของรัฐบาลหรือการออกกฎหมายการเป็นสมาชิกพรรคการเมืองหรือองค์กรใด ๆ ที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์ การสมัครรับเลือกตั้งเพื่อดำรงตำแหน่งทางการเมือง และการได้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง เช่น เป็นรัฐมนตรี เป็นต้น

พลเมืองในประชาสังคมเป็นบุคคลไม่มีความเฉยเมยทางการเมือง เป็นบุคคลผู้ที่มีความกระตือรือร้น ตื่นตัวทางการเมืองตลอดเวลา มีความพร้อมที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองทุกขณะ หากเห็นว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มตนเองและสังคมส่วนรวม

องค์ประกอบในตัวบุคคลผู้ซึ่งมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น ได้แก่ ความรู้ ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถมีสติปัญญา รู้เท่าทันเหตุการณ์ พิจารณาตัดสินใจได้อย่างสมเหตุสมผล วิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ และนอกจากความรู้แล้ว บุคคลผู้เป็นพลเมืองยังต้อง มีคุณธรรม จริยธรรม อันเป็นคุณสมบัติที่สะท้อนถึงความดีงาม การยึดมั่นในความดีร่วมกันของสังคม (Common Good) อันเป็นความโน้มน้าวใจให้บุคคลมีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อสนองตอบต่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม